

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

КРАСОВСЬКА Олена Михайлівна

УДК 811. 161. 2'373

МОВНІ ПАРАМЕТРИ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі методики навчання, стилістики та культури української мови Науково-навчального інституту української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор,
академік НАПН України,
Мацько Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
завідувач кафедри стилістики української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
Гриценко Павло Юхимович,
Інститут української мови НАН України,
директор.

кандидат філологічних наук, доцент
Богдан Світлана Калениківна,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри з історії та культури української мови.

Захист відбудеться «21» грудня 2010 року о 10:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ. – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ. – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «19» листопада 2010 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Для сучасного українського мовознавства надзвичайно важливим є вивчення мови в аспекті її взаємозв'язків із культурою, звичаями, традиціями українського народу, що дає можливість точніше тлумачити мовні явища, пов'язані з лексичним значенням слова та використанням мовних одиниць у різних функціональних стилях.

Актуальність проблеми дослідження полягає у потребі чіткого визначення епістолярію як окремого функціонального стилю та необхідності комплексного аналізу особливостей мовних параметрів лексичного, фразеологічного та певною мірою синтаксичного рівнів, що представлені в епістолярних текстах Лесі Українки. Підґрунтя такого аналізу становлять дослідження із семантики (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, А. А. Уфимцева, Л. П. Дядечко, М. П. Кочерган, В. В. Жайворонок, А. К. Мойсієнко, О. О. Селіванова, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько та інші). До аналізу залучено наукові розробки проблем мовної репрезентації знань (Т. А. Космеда, О. С. Кубрякова, Т. В. Радзівська та інші).

У вітчизняній стилістиці епістолярію присвячено дослідження таких учених, як О. І. Єфімов, І. І. Ковалик, Л. А. Булаховський, М. М. Пилинський, К. В. Ленець, Ж. Т. Ляхова, С. К. Богдан, С. А. Ганжа, П. С. Дудик, П. П. Плющ, Б. М. Кулик та інші. Дослідники доводять правомірність виокремлення епістолярію як стилю, враховуючи жанрову різноманітність епістолярного тексту. До жанрових різновидів епістолярію належать листи, телеграми, записки, спогади, щоденникові записи, віншувальні листівки, пам'ятні написи на книгах, фотографіях, інтернет-листи, sms-повідомлення тощо. Вони мають спільні ознаки, які дозволяють репрезентувати епістолярій як окремий функціональний стиль: свою специфіку, певну структурно-змістову організацію, використання мовних засобів різних рівнів (лексичного, фразеологічного, синтаксичного тощо). Найбільш поширеним жанровим різновидом епістолярного тексту є листи, у яких на першому плані – особа автора (адресанта). Від загальної культури, освіти автора епістолярію залежить добір мовних засобів епістолярного тексту. У листах Лесі Українки представлено мовні параметри різних рівнів, що зумовлює потребу дослідження явища конотації, оскільки використані в епістолярію мовні одиниці набувають додаткових відтінків. Проблема розмежування денотації та конотації виникла у ХХ столітті. Цю проблему досліджували Дж. С. Милль, Р. Карнап, К. Льюїс, В. І. Говердовський, Р. М. Фрумкіна, Л. А. Новиков, Н. В. Нікітін, В. М. Теля, В. І. Шаховський, Є. С. Отін, В. І. Кодухов, Е. В. Кузнецова, Т. А. Космеда, Н. І. Іванова, Ф. С. Бацевич, А. С. Зеленько, І. М. Лебедева, Л. В. Мельник, Н. М. Сологуб, Л. А. Лисиченко, Н. І. Бойко, М. Я. Плющ, Л. І. Мацько та інші.

В українському мовознавстві провідні дослідники визначають конотацію як додаткові елементи смислової структури лексичного значення, що можуть служити основою вторинної номінації у мовленні і мові. Конотативні елементи є допоміжними, що вносять нові відтінки до лексичного значення (емоційно-оцінні, експресивні тощо).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу мовних параметрів епістолярного тексту Лесі Українки, що мають конотативні відтінки.

Мета дисертації – виявити індивідуально-авторські особливості епістолярної мовотворчості Лесі Українки шляхом комплексного дослідження мовних засобів лексичного, фразеологічного та частково синтаксичного рівнів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати жанрово-стильову природу епістолярію;
- обґрунтувати теоретико-методологічні аспекти дослідження епістолярних текстів Лесі Українки;
- дослідити на матеріалі листів Лесі Українки особливості структурно-змістової організації епістолярних текстів;
- охарактеризувати формули мовного етикету, що є ключовими у рамковій побудові листа;
- розглянути явище конотації відповідно до епістолярного тексту;
- обґрунтувати використання різних шарів лексики та фразеологічних одиниць у текстах листів Лесі Українки;
- визначити особливості тропіки епістолярію письменниці;
- з'ясувати стилістичні можливості іншомовних лексем та синтаксичних структур в епістолярних текстах Лесі Українки.

Джерельна база дисертаційної роботи – 2300 текстових фрагменти, вилучених шляхом суцільної вибірки з епістолярію Лесі Українки. Для цього було використано видання: Леся Українка. Зібрання творів: у 12-ти томах. – Київ : Наукова думка, 1975-1979, зокрема 10-ий, 11-ий, 12-ий томи. Усі цитати у тексті подано за названим виданням.

Об'єкт дослідження – епістолярна мовотворчість Лесі Українки.

Предмет дослідження – лексика, фразеологія та деякі структурні одиниці синтаксису епістолярію Лесі Українки.

Методи дослідження. Специфіка досліджуваного об'єкта зумовила використання таких лінгвістичних методів: синхронно-описового, що полягає в описі та інтерпретації мовних явищ у межах певного хронологічного зрізу (цей метод є основним у дисертаційному дослідженні); структурно-семантичного, який використано для аналізу відповідних груп лексем (оказіоналізмів, демінутивних утворень, тропів, іншомовних слів) та фразем, що мають різні граматичні варіанти (субстантивні, вербальні, адвербіальні, ад'єктивні тощо), метод контекстуально-семантичного аналізу епістолярного тексту, що застосовано для характеристики етикетних конструкцій, які представлені формулами вітання, вибачення, прохання, віншування, прощання тощо.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що уперше детально досліджено мовні параметри епістолярію Лесі Українки; проаналізовано семантику лексичних одиниць, які в епістолярному тексті набули додаткових відтінків; розглянуто фразеологізми, оказіоналізми, демінутивні лексеми, іншомовні слова у контексті епістолярію письменниці; докладно вивчено мовний етикет з урахуванням українських традицій, обрядів, вірувань тощо.

Теоретичне значення роботи визначається здійсненням цілісного аналізу особливостей репрезентації мовних параметрів в епістолярії Лесі Українки.

Результати, отримані у процесі аналізу елементів мовної структури, сприятимуть поглибленню уявлень про національно-мовну картину світу, про специфіку етнічної свідомості, а також можуть служити базою для вивчення мовної репрезентації особливостей особистісного світосприйняття. Висновки й узагальнення сприяють глибшому пізнанню лексико-семантичної підсистеми, збагачують новими ідеями лінгвістичну семантику. Запропонований аналіз є перспективним для загальної характеристики мовних засобів у текстах листів інших письменників.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їхнього використання у лексикографічній практиці, зокрема при укладанні словників, при уточненні значень слів у тлумачних словниках, а також у процесі викладання курсів «Сучасна українська літературна мова» (розділи «Лексикологія», «Словотвір», «Стилістика»), спецкурсів із лінгвокультурології, етносемантики, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвістики тексту, при написанні курсових, кваліфікаційних, дипломних і магістерських робіт.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Розділи роботи і дисертацію обговорено на засіданнях кафедр українського мовознавства та методики навчання, стилістики та культури української мови ННІ української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Окремі положення роботи було висвітлено у доповідях на Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики вищої школи» (м. Черкаси, 19 – 21 жовтня 2003 року), Всеукраїнській науковій конференції «Михайло Старицький: постать і творчість» (м. Черкаси, 12 – 13 травня 2004 року), під час науково-практичних читань до 80-річчя Г. Р. Передрій Міжвузівській науково-практичній конференції «Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення» (м. Черкаси, 10 – 11 лютого 2005 року) та до 85-річчя Г. Р. Передрій (м. Черкаси, 4 – 5 лютого 2010 року); Міжвузівській науково-практичній конференції «Феномен Лесі Українки: літературознавчий, лінгвістичний, історіософський, філософський та педагогічний аспекти» (м. Київ – Новоград-Волинський – Житомир – Черкаси, 24 – 25 лютого 2009 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Лінгвалізація світу» (м. Черкаси, 13 – 14 травня 2010 року).

За результатами дослідження видано 9 одноосібних публікацій, 4 з яких – у виданнях, затверджених ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що налічує 210 позицій. Загальний обсяг роботи – 225 сторінок, основний текст – 208 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертації та її актуальність, визначено об'єкт дослідження, сформулювало мету й основні завдання, подано відомості про джерельну базу та апробацію роботи, вказано методи дослідження, окреслено наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи.

У **першому розділі** «Лінгвотеоретичні аспекти вивчення епістолярію Лесі Українки» викладено основні положення щодо лексичного значення слова як основи

конотації, проаналізовано праці визначних представників вітчизняного та зарубіжного мовознавства, що займались вивченням цієї проблеми: Р. Карнап, К. Льюїс, Дж. Фодор, О. О. Потебня, Р. С. Гінзбург, І. Б. Штерн, Й. А. Стернін, Д. М. Шмельов, В. І. Шаховський, В. І. Говердовський, В. М. Телія, В. І. Кодухов, Т. А. Космеда, І. Б. Арнольд, Є. М. Вольф, М. Г. Комлев, Н. І. Іванова, О. О. Селіванова, Ф. С. Бацевич, А. К. Мойсієнко, М. П. Кочерган, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Л. А. Лисиченко, Н. І. Бойко, М. Я. Плющ, Л. І. Мацько, В. А. Чабаненко, С. Я. Єрмоленко та інші. Звернуто увагу на різні підходи щодо вивчення лексичного значення слова, визначено особливості словоцентричного та текстоцентричного підходів у лінгвістичних дослідженнях.

Словоцентричний підхід до вивчення лексичного значення слова звужує можливості лексичної одиниці, оскільки не розглядає сполучуваності цієї одиниці у межах мовної системи. Для аналізу слова у комунікативному акті необхідне поєднання макро- і мікрокомпонента, які є взаємопов'язаними. У нашому дослідженні – це епістолярний комунікативний акт, де значення слова та відтінки значення залежать від контексту і соціальних чинників.

Кореляцію між значенням слова й контекстом потрактовано у працях Г. Шпербера, Ж. Вандрієса, В. В. Виноградова, Н. Н. Амосової, О. Єсперсена, В. А. Звєгінцева та інших. У будь-якому тексті, зокрема й епістолярному, слово набуває інформативності лише у сполучуваності з іншими мовними одиницями (поза контекстом воно може мати інше значення). У листах Лесі Українки помітна кількість лексем, значення яких зумовлене контекстом, наприклад: «... *були мої нерви **тоді** дуже *неслухняні* ...*» [XII, 14]. У тлумачному словнику значення лексеми *нерви* подано як «*систему таких волокон, від яких залежить загальний стан, поведінка, діяльність організму*», а прикметник *слухняний* означає того, хто «*слухається когось, підкоряється комусь*» (Короткий тлумачний словник, С. 171). За правилами, що існують у конкретній мовній системі, сполучуваність мовних одиниць *неслухняні нерви* неможлива, оскільки прикметник *неслухняні* може сполучатися лише з іменником на позначення істоти. У певному контексті (у листі Лесі Українки) така сполучуваність стає можливою у конкретний час – *тоді*, а значення лексеми *нерви* набуває додаткових відтінків завдяки метафоризації.

Слово завжди перебуває у певному оточенні, що зумовлює формування того або іншого актуального смислу, оскільки поза комунікативним актом значення слова нічого не повідомляє. Сукупність усіх оточень слова називається дистрибуцією. Якщо дистрибуція більшості лексичних елементів безмежна, то сполучуваність відносно обмежена. Сполучуваність включає валентні і невалентні зв'язки (узуальні й оказіональні). Це явище подано через сприймання епістолярного комунікативного акту.

Конотативний аспект дослідження епістолярію Лесі Українки дозволив виокремити такі його складові: експресивність, емотивність, оцінність та прагматичний компонент. Поняття конотації представлено у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні це будь-який компонент, що доповнює предметно-понятійний (або денотативний), а також граматичний зміст мовної одиниці й надає їй експресивної функції, а у вузькому – це компонент значення,

змісту мовної одиниці, який доповнює об'єктивне значення асоціативно-образною уявою про предмет (реалію).

Для визначення конотації важливими є поняття експресії та експресивності. Показниками експресії є *хронологічні, соціальні, територіальні, іношлєвї чи інокультурні* ознаки, і це зумовлює стилістичний контраст. Експресія – це підсилення виразності, вона є явищем зовнішнім (функціональним). Експресивність – ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення та збільшення різних денотативних і конотативних ознак, вона переважно пов'язана з різними видами оцінок та емоціями суб'єкта мовлення й виступає засобом увиразнення тексту. У вузькому розумінні експресивність ототожнено з одним із конотативних відтінків семантики мовних одиниць поряд з емоційністю, оцінкою й функціонально-стилістичною забарвленістю (О. О. Селіванова). Експресивність буває як мовленнєвою, так і мовною. Мовленнєва експресивність панує над мовною і є постійним джерелом збагачення останньої. Все те, що є у мові експресивним, сприймається як стилістично марковане або як таке, що може бути використане зі стилістичною метою. Але не все стилістичне є експресивним. На думку С. Я. Єрмоленко, в основі експресивних мовних одиниць лежать соціо-, психолінгвістичні та власне мовні критерії оцінювання виразових засобів. Експресія з'являється там, де існує можливість зіставлення, посилення певних ознак на ґрунті протиставлення експресивно нейтральних і виразніших мовних засобів. У розділі виокремлено такі основні типи лексичної експресивності: інгерентну (денотативно-конотативна, конотативно-денотативна) та адгерентну (функціонально-семантична, функціонально-стилістична). Інгерентна експресивність – це експресивність значення, експресивність, внутрішньо притаманна мовному знакові, яка не залежить від умов функціонування та зв'язків з контекстом. Адгерентна експресивність – це інтенсифікована виразність мовного знака, яка набувається або виявляється лише у відповідній ситуації та у відповідному контексті. Стилістично марковане слово вжите у певному контексті зумовлює вплив адгерентної експресивності на інгерентну. В епістолярії Лесі Українки такий вплив є досить помітним: «... *надівати великі вінки на голову, такі великі, що у інших дітей і мордочки не видно було...*» [XI, 243] (*морда* – пейоративно забарвлена лексема у відповідному контексті набуває позитивних відтінків); «... *дав мені примірник своєї “Зорі” – нічого собі журналець, надто ілюстрації порядно зроблені...*» [XII, 160] (нейтральна лексема із суб'єктивним афіксом -ець- у відповідному контексті змінює оцінку зменшеності на оцінку схвалення).

Мовленнєву (мовну) експресивність забезпечують:

а) мовноструктурні засоби (семантика, звуковий склад слова, наголос, інтонація, афікс, частка, порядок слів та ін.): «... *будуть читати мій реферат, викроєний з моєї статті про драму новітню, а я ще маю до нього доточити новий хвостик (огляд на українську драму) ...*» [XI, 283] (демінітивний афікс);

б) різноманітні способи і прийоми стилістичної обробки мовних елементів (розтягування звука, алітерація, асонанс, розбиття слова на склади, трансформація усталеної форми, транспозиція граматичних категорій та ін.): «... *поки діло йде про загальні принципи, то все йде “по-чеськи”, а як дійде до місцевих відносин і до відбудування Польщі, то знов заводяться “по-песьки”*» [XI, 96] (алітерація та

асонанс); «*Стало дуже гладеньке, і рожевеньке, і бистреньке ...» [X, 182] (транспозиція граматичних категорій – субстантивіація);*

в) застосування стилістичних фігур (повтор, ампліфікація, антитеза, оксиморон тощо): «*Я знаю, що як я сю останню свою поему писала, то була “щира, щира, щира ...”*» [XII, 20] (повтор); «... *якби не моє невсипуще, справді нелюдське писання, ... я була б знову дійшла до припадків» [XI, 149] (оксиморон);*

г) використання тропів (метафора, гіпербола, епітет і т. ін.): «... *віддала б себе в лапи якійсь “знаменитості”*» [XI, 249] (метафора); «...*проти голої фізіології не поможє література...*» [XII, 143] (метафоризований епітет).

Емоційний компонент виникає на ґрунті предметно-логічного та характеризується тенденцією витіснити предметно-логічне значення або модифікувати його, причому емотивна сема завжди оцінна. Під оцінним компонентом значення розуміємо вираження позитивного чи негативного судження про те, що називає слово, тобто схвалення чи несхвалення. Для формування оцінки є важливими такі фактори, як-от: світогляд, світосприйняття, соціальні інтереси мовців, мода тощо. Оцінити ж означає висловити думку про цінності або значення кого-небудь чи чого-небудь. Оцінне значення розуміють як інформацію, що містить у собі відомості про ціннісне відношення суб'єкта мови до визначених властивостей означуваного, виділених з огляду на той чи інший аспект якогось об'єкта. Засоби вираження оцінки різні. До них зараховують інтонацію, оцінні конструкції, оцінні фразеологізми, демінутивні афікси, а також пряме й переносне значення слова. Оцінка може співвідноситися не лише з власне мовними одиницями, але й із семантичними висловлюваннями у дуже широкому діапазоні значень. Оцінка включає широке коло лексико-граматичних, синтаксичних та інших одиниць мови. До них належать афікси *-езн-*, *-еньк-*, *-оньк-*, *-юсіньк-* та інші, спеціальні інтонаційні конструкції окличного типу з двома наголошеними центрами, якісні прикметники; афективні слова (*бридкий, огидний, неймовірний*); слова-інтенсифікатори (*дуже, надзвичайно, доволі*); іменники з різним стилістичним забарвленням (*дурень, лінюх, свиня*) та ін. Такі засоби або беруть безпосередньо участь у реалізації оцінки, або виражають оцінне забарвлення висловлювання: «*Погода тут добра, спасибі їй ...»* [X, 409] (позитивна оцінка), «*поступок мій свинський ...»* [XI, 174] (негативна оцінка). Висока емоційність таких конструкцій особливо характерна для негативної оцінки «... *я вообще істеричка...*» [XI, 342]. У листах письменниці досить часто відбувається перехід від нейтральної до негативної оцінки: «*ні риба, ні м'ясо ...»* [X, 159]; «*ні гаряча, ні холодна ...»* [XII, 11]

Емоційна оцінка формується контекстом та інтонацією, уособлює оцінну шкалу внутрішнього світу того, хто говорить. Якщо за традицією слова із демінутивними суфіксами передають пестливість, чуйність, пустотливість та зменшеність («*хтосічок*» [XI, 345]; «*а дівча славне, смішненьке ...»* [XI, 99]), то у певному контексті вони можуть передавати інші почуття та оцінку (іронію, сарказм, негативну оцінку тощо): «... *дуже у неї “славушка худа»* [XI, 314] (іронія). У висновках до розділу обґрунтовано положення про те, що лексичне значення слова є підґрунтям конотації, конотація виходить за межі експресивно-оцінно-стилістичних рамок і охоплює соціально-політичні, морально-етичні, етнографічні та культурологічні поняття, які існують у мові, оскільки її розглядають у широкому та

вужькому розумінні. Складовими елементами конотації є оцінність, емоційність та експресивність, які взаємопов'язані між собою. Способами вираження конотації є емотивна, волюнтативна та естетична функції мови.

У **другому розділі** «Мовний етикет у листовних текстах Лесі Українки» представлено різні погляди мовознавців щодо виділення епістолярного стилю. З'ясовано, що деякі дослідники (Т. П. Зоріна, О. М. Булах, Д. Е. Розенталь та інші) вважають епістолярій жанром, а не стилем. У наукових працях О. І. Єфімова, І. І. Ковалика, Л. А. Булаховського, М. М. Пилинського, К. В. Ленець, Ж. Т. Ляхової, С. К. Богдан, С. А. Ганжі, П. С. Дудика, П. П. Плющ, Б. М. Кулик, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько зазначено, що епістолярій може бути віднесений до окремого стилю, оскільки йому притаманні певні специфічні риси: жанрова різноманітність, поєднання усномовних та книжних елементів, адресність інформації, часова та просторова відстань тощо. Визначено основні ознаки епістолярію взагалі та епістолярних текстів Лесі Українки зокрема. Серед **основних ознак епістолярію** виокремлено такі:

- різножанровість (листи, телеграми, записки, віншувальні листівки, пам'ятні надписи, тощо);
- обов'язковість конкретної адресації;
- зверненість інформації;
- діалогічність;
- синтез усномовних та книжних конструкцій;
- довільна синтаксична організація тексту листа;
- використання трансформованих лексем;
- конвенційність (взаємодія обов'язкового та індивідуального).

Епістолярій письменниці багатий на формули мовного етикету, які є специфічними у текстах листів Лесі Українки. Вокативні вирази подано різними мовами (французькою, німецькою, латинською, болгарською тощо): «Liebe, liebste Wunder blume!» (любий, найлюбіший чарівний квіте – нім.) [XI, 242]; «Liebe, ferne Lotosblume!» (Любий, далекий лотосовий квіте! – нім.) [XI, 205]; «Chere petite Radinette!» (Дорога маленька Радочко! – фр.) [X, 339] тощо. Вони містять народнопоетичні образи, що передають різні почуття до адресата та є стилістично вагомими: «A на літо, аби дав мені бог заробити гроші за недавно послані до російських журналів праці (між іншим і за Вас), liebe morgenseele (люба ранкова душе – нім.)» [XI, 160] (любов); «... і горить моє серце, що я не знаю, як живе, що думає мій хтосічок, мій дорогий, моя Wunderblume (чарівна квітка – нім.)» [XII, 106] (захоплення, прихильність). Зосереджено увагу на виборі мови вокативів для різних адресатів. Італійські звертання використано у листах до сестри Ольги (милозвучна мова дає можливість передати ніжні та ласкаві почуття): «Тебе Giglio d'oro, міцно-міцно цілую» (золота Лілеє – італ.) [XII, 102]; [XI, 345]; [XI, 312]; «Giglio mio!» (моя Лілеє – іт.) [XI, 12]. Такі лексеми слугують засобом експресивізації епістолярного тексту та містять оцінний компонент: «Бувай здорова, mia rosa odorata» (моя запашна троянда – італ.) [XII, 11]; « до побачення, Giglio carissimo! (найдорожча Лілея – італ.)» [XI, 372]; «Міцно цілую тебе, так міцно, як люблю тебе, mio Giglio bianchissimo ...» (моя найбільша Лілея – італ.) [XI, 237].

Французькі вокативи містять шанобливі вирази, оказіональні утворення, демінутиви, які надають різних емоційно-експресивних відтінків епістолярію і використані у звертаннях до друзів, однодумців, рідше родичів: «*Cher petit Radis!*» (моя маленька Радо – фр.) [XI, 36]; [XI, 94] (любов); «*Вибачайте, cher matre, що приписую на сьому кланті ... (дорогий учителю – фр.)*» [XI, 265]; [XI, 241] (повага); «*Cher confrere (дорогий побратиме - фр.), чи не будете ласкаві зайти до нас ...*» [XII, 73]; [XII, 77] (повага та прихильність); «*Милая Лидочка! Chere boule fixe!*» (дорогий непорушний колобок – фр.) [XI, 353] (симпатія, любов).

Уперше для називання особи (Ольги Кобилянської) письменниця використовує неозначений займенник *хтось*, який у текстах листів репрезентований із різноманітними демінутивними та оцінними лексемами: «*Ой, мій хтось дороженький!*» [XI, 347], «*Хтосічку мій дорогий та любий*» [XII, 156]; «*Мій любий дорогий хтось!*» [XII, 122]; «*Мій любий чоренький хтось*» [XI, 322].

Своєрідними та стилістично вагомими є й називання братів та сестер. Різноманітність таких називань – свідчення багатой мовної особистості письменниці: «*Мій Лільчик золотий, і рожевий, і іскристий*» [XI, 378]; «*Ну, як же ти, Зірко, маєшся?*» [X, 97]; «*Ну, Ліцику, напиши, як маєшся*» [XI, 369]; «*Пиши мені, Гусінько, а я буду відповідати завжди*» [XI, 333], «*Цілую тебе міцно, Лілицика моя*» [XII, 54]; [XI, 326]; «*Лілея моя!*» [XI, 289]; «*Добре так, золотая моя Ліліє*» [XII, 120]; «*Другий раз ще напишу, а тепер будь здорова, гусенятко моє, ой гусь-гусю-гусю!*» [XI, 70]; «*Мила моя молоденька кна-кна!*» [X, 184]. Такі звертання завжди використано з позитивною оцінкою.

Епістолярний комунікативний акт супроводжують й інші етикетні конструкції: формули прохання, вибачення, подяки, побажання, прощання, віншування. Це передбачено структурно-змістовою організацією епістолярію: «*Боюся, що я вже спізналася з сим проханням, бо вже Ви досі, либонь, у Відні..., але я була б Вам незмірно вдячна, коли би сьте були ласкаві розвідатися про сю справу*» [XII, 287] (формула прохання); «*Щира дяка Вам від нас обох за надіслані книжки ...*» [XII, 233] (формула подяки); «*Спасибі, дуже спасибі за карточку!*» [182, 44] (формула подяки); «*Картину ми отримали, велике спасибі за неї!*» [XI, 365] (формула подяки); «*... буду Вам дуже вдячна, коли звернете ласкаву увагу на мою просьбу*» [XII, 61] (формула прохання та подяки). Різноманітність комунікативних ситуацій, у яких виникають прохання, вибачення, побажання, прощання зумовлює, відповідно, й розгалужену систему певних етикетних формул: «*А от власне моя просьба*» [X, 131] (прохання); «*Зробіть мені ласку, передавши йому мого листа ...*» [XII, 51] (прохання); «*Чи не були Ви ласкаві прислати мені Ваше “Зів’яле листя”*» [XI, 73] (прохання); «*Нехай хтось буде ласкавий відповісти хуленько ...*» [XII, 80] (прохання); «*Вибачте мені, з ласки своєї ...*» [X, 327] (вибачення); «*Даруйте, що я не відписала Вам свого часу ...*» [XII, 184] (вибачення); «*Щастя Вам боже на кожній дорозі!*» [XI, 74] (побажання); «*Хтось нехай буде здоровенький і поздоровить всю шановну родину*» [XII, 111] (привітання); «*...даю тобі своє благословеніє навіки нерушимоє*» [X, 353] (віншування).

Отже, особливістю мови епістолярію Лесі Українки є: 1) використання оказіональних називань та вокативів; 2) залучення інших мов для передачі епістолярної інформації; 3) поєднання експресивно вагомих та нейтральних

елементів у межах однієї етикетної формули; 4) уміння поєднати традиційні та індивідуальні етикетні вирази.

У **третьому розділі** «Експресивна лексика, фразеологія та синтаксис в епістолярії Лесі Українки» подано детальний аналіз експресивних лексем (демінітивів, okazionalizmів, тропів, іншомовних слів), фразем, іншомовних конструкцій та речень. Фразеологізми структуровано за граматичними особливостями із урахуванням семантики цих одиниць, виокремлено субстантивні, вербальні, ад'єктивні та адвербіальні фраземи.

Вербальні ФО досить чисельні, хоча і не дуже різноманітні. Структурні моделі аналогічні, дієслова вжиті у різних граматичних формах (минулого часу множини, чоловічого роду однини), рідше неозначеної форми та теперішнього часу (**V+N** або **V+Z**): «... вже ж я “пробила лід” оцим листом» [XII, 100]; «Я не сподівалась, що тобі, Микосю, найлегша буде грецька мова, - об неї багато гімназистів зуби ламають» [XI, 50]; «Се, певне, світ перевертається, чи що?» [XII, 246]; «Пора б уже і додому, - та ще “гріхи не пускають”» [XI, 36]; «... а далі вже й на інформацію рука не знялась» [XII, 137]; «Наша кна-кна всіх одвідала, не показала себе такою свинею, як Самійленко, що сидить тут вже котрий день і нікуди носа не показує» [X, 201]; «Добре це, що ти іскуствами стала як слід зацікавись, вже приїдеши до мене, то задаси шику» [X, 339]. Граматичні особливості частин мови, що входять до складу фразем, суттєво не впливають на стилістичну організацію тексту листа. Важливою для вираження експресивності є семантика фразеологізмів, але значна кількість таких фразем не зафіксована у словнику.

Серед вербальних фразем виокремлено трансформовані конструкції (іноді okazionalnі), використання яких – характерна особливість епістолярію Лесі Українки. Письменниця таким чином увиразнює епістолярну інформацію, змушує адресата самостійно оцінити явища і події: «В Палермо ... люди ... гречні, спитати їх дорогу, то ще й проведуть до самісінького пункту ... не чіпляються, не лізуть в очі» [XI, 359]. ФО лізти в очі є загальноживаною і означає «набридати комусь» (ФСУМ, С. 439). Леся Українка використовує іншу форму в очі б'є, яка у контексті набуває іншого відтінку: «Видно якийсь глибокий занепад економічний, він просто в очі б'є» [XII, 271], тобто «прозорий, очевидний» (у першому прикладі за допомогою фраземи передано негативні емоції, в іншому – це засіб увиразнення, акцентування уваги на відповідній проблемі, що дуже важливо для епістолярію, оскільки адресат знаходиться на відстані). Зафіксовано іншомовні вербальні фраземи, які є ще однією характерною ознакою епістолярію письменниці. Найбільш уживаними є російськомовні ФО, які іноді нагадують українські варіанти: «... опять выбили меня из колеи, опять я вышла из берегов ...» [XI, 238] (вийти з берегів – укр.); «...мені здався ультиматумом той Ваш “жарт” у листі до Шури, через який і “сыр-бор загорелся”» [XII, 193]; «... буду “держать ухо востро”, аж поки не виїду» [X, 311].

У листах письменниці представлено вербальні ФО, у яких наявність однієї і тієї ж лексеми у сполучі з різними дієсловами зумовлює відмінну семантику. Наприклад: дерти носа – «зазнаватися» (ФСУМ, С. 123); вішати носа – «сумувати» (ФСУМ, С. 189); не показувати носа – «не приходити, не з'являтися куди-небудь» (ФСУМ, С. 664); втерти носа – «довести свою перевагу» (ФСУМ, С. 157) і т. ін.

Подані ФО містять однакову лексему, майже усі – негативно забарвлені, але різняться значенням. В іншому ряді фразеологізмів з однаковими лексемами: *голову сушити* – «напружено думати над чимось» (ФСУМ, С. 871); *намилити голову* – «покарати кого-небудь за якусь провину» (ФСУМ, С. 529); *скрутити голову* – «убити, знищити кого-небудь» (ФСУМ, С. 821) значення ФО теж не тотожне.

Рідше спостерігаємо явище синонімії вербальних фразеологічних одиниць: *бити байдики* – «бути без діла» (ФСУМ, С. 23); *тави ловити* – «марно витрачати час, нічим не займатися» (ФСУМ, С. 444). Ці фраземи мають спільну семантику, але не містять однакових лексем.

Виокремлено декілька структурних моделей **субстантивних фразеологізмів**, що функціонують в епістолярних текстах письменниці. Вони зазвичай містять іменники у непрямих відмінках з прийменником чи без нього (N_1+N_n): «*Душею товариства*» був на той час доктор Кобринський ...» [XI, 263]; «Дуже жалую, що послала тобі останню одкрітку, бо сьогодні довідалась, що все то, очевидно, була одна *“игра ума”*» [XII, 243]; «*Проза життя*» тут здобувається тяжко ...» [XII, 276]; «Наконець, коли се все забралась в Київ, то се було ціле велике *переселення народів*» [X, 317]; «Простіть, що більш не пишу: у мене тепер більш ніж коли *“душа не на місці”* ...» [XII, 200]. Для посилення експресивності та оцінного значення автор листів часто вживає конструкції, до яких належать **іменник + займенник + іменник з прийменником, або субстантивовані прикметники** тощо: «Просто ніж мені в серці Ваші докори!» [X, 335]; «... тільки боюся, що то *“глас вопиющего в пустыне”*» [XII, 68]; «*“шукати жінки собі”* на Україні, стали з тим своїм сватанням *“притчею во языцех”*» [XI, 119]; «... часом досить і одного душу, щоб уже обережність вийшла *“мудрістю по шкоді”*» [XII, 69]. У таких конструкціях змінюється граматична категорія відмінка ключового слова, іменника. Така заміна категорій дає змогу ввести ФО до речення, надати йому особливої стилістичної ваги. Додаткових відтінків такі конструкції набувають через семантику та контекстуальне оточення, а граматичні категорії фразем при цьому виконують допоміжні функції.

Структурна модель фразеологізмів субстантивного типу ($ні+N_1+N_n$), що представлена нерозривними сполученнями, часто у листах набуває значення «побажання» з негативним забарвленням: «Мама ремонтувала київську квартиру і на тім тижні має приїхати сюди очищать дом для орендатора, що має перебраться хутко сюди – щоб йому *ні дна ні покришки*» [X, 355] або передає особливості психологічного стану адресанта та його оточення: «... зоставляючи ... за Вами право не читати сього викладу, коли не бачите собі з того *“ні користі ні втіхи ...”*» [XII, 139]; «А що од п. Озаркевичевої – *ні вітру ні хвилі ?*» [X, 315]; «Од тьоті Єлі нема ще *ні слуху ні вісті*» [XI, 58]; «... але досі не маю *“ні одвіту ні привіту”*» [XI, 70]. Фраземи-«побажання» зазвичай не зафіксовані у словнику, тому їхню семантику можна встановити через контекст.

Досить чисельну групу становлять іншомовні ФО субстантивного типу. Іншомовні фраземи цього структурного типу набувають різних граматичних форм, але на експресивне забарвлення вони не впливають. Додаткові відтінки виникають за рахунок використання різних мов та експресивно вагомих лексем: «... *думаю*

вертатись в початку мая ..., коли не затримає тут яка-небудь *force supreme* (вища сила – фр.)» [X, 287]; «... слід, щоб вона (Лілія) жила там і надалі, бо інакше буде проводити *Hundes efen* (собаче життя – нім.) ...» [XI, 167](негативна оцінка); «Публіці бракує таких драм, як “Троянда”, але таким драмам бракує акторів, – от і *cercle vicieux* (зачароване коло – фр.)» [XI, 38], «... отак все більше *dolce far niente* (солодким неробством – італ.) займаюсь» [XI, 359] тощо.

У листах письменниці виокремлено **адвербіальні ФО**, які не мають чітких меж і з різних боків характеризують дію, процес, стан, виражені дієсловом. Такі фрази різні за семантикою, емоційно-експресивним забарвленням, структурними особливостями, стилістичною належністю.

Синтаксична функція таких одиниць різна. Найчастіше вони є другорядними членами речення, а саме: означенням (рідко): «Зате нема ні снігу, ні ожеледі, ні “мраки” – коли дощ, то вже (як з відра!)» [X, 402]; обставиною місця: «на який не хочу відповідати, бо він направлений “мимо Сидора в степу ...”» [XII, 194]; обставиною причини: «... хоч не раз “для годиться” плачуть і просять зачеркнути» [XI, 333]; обставиною часу: «Перш усього, де б не була Дора, там би і я була з нею день і ніч ...» [XII, 135]; обставиною способу дії: «... а другого дня тиняються, як мокра курка ...» [XI, 68]. Граматична організація та синтаксична функція відповідних одиниць суттєво не впливає на емоційно-експресивний компонент значення ФО. В епістолярному тексті виокремлено 14 структурних типів адвербіальних фразем. Вони не мають чітких меж, тому іноді нагадують за структурою вербальні та субстантивні фрази: «Тільки ж сі елементи ідеалізація вже використала до дна ...» [XII, 156]; «Тут так уже стараюсь, щоб нічого лишнього не купувать, а все-таки гроші розходяться, як вода» [X, 198]; «Ми з Дорою остаємось самі як пальці» [X, 318]; «... прошу Вас вірити, що я зовсім не з “легким серцем” їх писала» [XII, 194]; «Література моя не дуже процвітає, так собі через пень колоду» [X, 366]; «Зате Міка зовсім, як риба в воді ...» [X, 312]; «... їй же всякі обвинувачення як горіх об стіну» [XII, 144]; «... я рада зоставатись отак, як куц у стрісі?» [X, 319]

Семантика представлених типів адвербіальних фразем доводить, що значна кількість із них має оцінне значення (в обріз, як пальці, не з тої опери, через пень колоду, у сто разів краще, як зіницю ока, як бог приказав та інші), оцінка при цьому може бути і позитивною, і негативною. Деякі із них містять експресивно вагомі лексеми (*страх як хотілось, на вагу золота, з легким серцем*), що допомагає авторові листа передати не лише інформацію, а й відповідні емоції та почуття. Усі нерозкладні словосполучення, що представлені у листах письменниці, не зафіксовано у словнику, але вони – стилістично вагомі.

В епістолярії письменниці виокремлено замкнені п'яти-, шести-, семи-, восьмикомпонентні прислівникові фразеологізми, які у відповідному (епістолярному) контексті набувають емоційно-експресивного навантаження: «... хто не має доброї сім'ї, як-от Ліда, то чисто хоч об стіну головою бийся» [X, 255]; «Велике горе, що впало раптом, як грім з ясного неба» [XII, 92]; «... все надумує втікати на Україну, “на тихі води, на ясні зорі”» [XII, 123]; «Живеться тут, як в раю Котляревського: “не холодно й не душно, не весело й не скушно”» [XI, 311].

ФО ад'єктивного типу властиві категорії роду, числа, відмінка (тобто категорії прикметника): «*Квіток тут взагалі не жалують, бо на їх тут “не голодні”*» [XI, 300] (форма множини); «... *почала було киснути і попала в настрій “ні з короба, ні в короб”*» [XII, 112] (форма чоловічого роду однини) тощо. Межі ад'єктивних фразем (як і адвербіальних) досить «розмиті», найчастіше вони співвідносяться із прикметниками. Такі одиниці зазвичай містять оцінку та є експресивно вагомими: «*Не тому, однак, щоб я почувала ображеною або “побитою по всіх пунктах, ні»* [XII, 15] (негативна оцінка); «... *сиджу я, хоч і в Італії, та “в печі замазана”*» [XI, 309] (негативна оцінка). Граматичні категорії цих одиниць не впливають на експресивне та емоційне навантаження. Експресивність залежить від семантики лексем, що входять до складу ФО (*вибитий з колії, з божої ласки*), та від поєднання одиниць у нерозкладні словосполучення (*ні з короба ні в короб, ні риба ні м'ясо, ні гаряча ні холодна*) і багатокомпонентні структури (*не от мира сего, немов чорти зірвалися з ланцюгів, як у чорта перед утрєнею*).

Окрему групу становлять **прислів'я і приказки**, які не усі дослідники зараховують до фразем, оскільки вони мають структуру речення. В епістолярному тексті вони виконують естетичну функцію, оскільки у них збережено відбиток давніх традицій та звичаїв: «*добрими замірами вимощене пекло ...*» [XI, 146]; «*Признаю за Вами право жарту нині, і прісно, і вовіки-віків ...*» [XII, 194]; «*Буду жити, буду працювати, то відплачуся, а як ні, то “остави нам долги наша, як оже и мы оставляем должникам нашим ...*» [XI, 372]; «... *могущий вместить, да вместит ...*» [XII, 14]. Зазвичай такі одиниці мають біблійні корені. Крилаті вислови та афоризми (ми не розмежовували ці поняття) на релігійну тематику мають емоційно-експресивний характер, оцінність чіткіше прослідковується у прислів'ях та приказках цієї тематичної групи: «*З сих деталей Ваші “критики” виводять цілу “автобіографію” – простіть їм, бо, сказано ж, дурням і бог не противиться*» [XII, 154] (іронія); «*Не мила попові жертва – йди, теля, додому*» (польськ.) [X, 278] (сарказм); «*Говори, Грицю, богородицю, а я буду господи помилуй*», «*Ти йому образи, а він тобі луб'я ...*» [XI, 288] (іронія). Оцінка залежить від ситуацій, дій, характеристик, що лежать в основі переосмислення мовних одиниць.

Іншомовні вислови в епістолярію Лесі Українки розмежовано за емоційно-оцінними компонентами на такі групи:

1) ті, що викликають позитивні емоції (з позитивною оцінкою схвалення): «*Отже, обійшлась без припадків, audentur Apollo et Musae!*» (*Хвала Аполлонові і музам – лат.*) [XI, 61];

2) ті, що викликають негативні емоції (з негативною оцінкою засудження, ганьби): «*А всі оці трупи “чим більше змінється, тим більше лишається те саме»* (фр.) [XI, 46];

3) ті, що передають сумнів, невпевненість (оцінне ж значення може бути різним): «*За допомогою “якби” можна б і Париж вкласти в пляшку»* (фр.) [X, 290].

Важливу стилістичну роль в епістолярному тексті виконують демінутивні утворення, оказіоналізми та тропи, оскільки передають різні емоції, почуття, настрої автора листів, таким чином увиразнюючи епістолярну інформацію, надаючи комунікативному акту почуттєвості та експресивності: «... *сей курортик тепер*

дуже вилюднів...» [XII, 282] (іронія); «... вона (Євця) якимсь чучелком на всіх тих домашніх фотографіях вийшла» [XI, 168] (любов і прихильність); «Початок був зроблений в антишкаралупницькому напрямку...» [X, 175] (негативне ставлення); «Перспективи ставлять мені многонадійні, тільки що мало ще з півроку носити кайдани» [XI, 104]; «Коли ж виясниться, що надія на перевод марна, ну, тоді вже відбуду сю "операцію" тут...» [XII, 126] (характеристика власних дій, станів) тощо.

Серед демінутивних утворень в епістолярії письменниці представлено іменники та прикметники, що зумовлено морфологічними та стилістичними особливостями цих частин мови. Рідше використано прислівникові та займенникові демінутивні утворення. Найбільш продуктивні іменникові суфікси -к-, -очк-, -ок-: «Нехай хтось хоч одне слово напише своєю власною тонкою ручкою» [XI, 320]; «... де вже тобі там у Петербурзі листи писати! Там хоч би головочка здорова була» [XI, 312]; «тепер я буду настоящий божок на трьох ніжках – зобачиш» [XI, 109];

Найчастіше іменники з демінутивними суфіксами використано для характеристики особи: «Я учу Оксаночку грати на фортепіано, бо вона має добрі вушка й лапки» [X, 143]; «Цілую міцно мамочку-голубочку і прошу знов писати» [XI, 319]. Усі зменшено-здрібнілі морфеми надають іменниковим лексемам аксіологічного звучання та експресивного значення, причому оцінка може бути не лише меліоративною, а й пейоративною.

Виокремлено демінутивні утворення прикметників, які зберігають оцінне значення і без відповідних морфем (радий, дорогий, чорний, милий), а завдяки демінутивам аксіологію посилено (дороженький, рідненький, чорненький, чудненький тощо): «А вже я радісінька, що переписала Гейне ...» [X, 59]; «А він і без того чудненький ...» [XII, 236]. Найпродуктивніший прикметниковий демінутивний суфікс -еньк-, який вжито не лише з нейтральними лексемами (чорний – чорненький), але й з оцінними прикметниками (гарний – гарненький, добрий – добренький, малий – маленький). Прислівникові лексеми з демінутивними суфіксами допомагають створити своєрідну психологічну атмосферу у спілкуванні між учасниками епістолярного діалогу та сприяють емоційному контакту співрозмовників: «... в чому Єфремов нічогісінько не тямить» [XII, 51]; «... моє оце двохмісячне лежання у липких кайданах було зовсім недаремнісінько ...» [X, 59] (індивідуальний неологізм).

Підкреслено, що найбільш численними в епістолярії письменниці є якісні тропи, серед яких виокремлено метафору, епітет та метонімію. Проаналізовано декілька типів метафор (субстантивні, вербальні, атрибутивні, комбіновані) та епітетів (кольористичні, традиційні, внутрішньопсихологічного сприймання). Усі тропи стилістично вагомі та містять конотативний елемент: «Тепер у нас знов райська погода ...» [XII, 35] (епітет внутрішньочуттєвого сприймання); «Згляньтеся над долею сього нещасного оповідання, що вже третій рік світу-сонця не бачить ... визвольте його з темниці ...» [X, 167] (епітет внутрішньочуттєвого сприймання); «Мені Ваші вірші здалися червоними, а шум звичайно сивий буває, часом білий» [XII, 17] (кольористичні епітети); «Скажіть дядькові, що я тепер і на крилах літаю, і на чотирьох лапах лажу...» [X, 245] (метафора);

Окремо у розділі проаналізовано іншомовні слова, словосполучення та речення, які в епістолярному тексті Лесі Українки виконують експресивну, естетичну,

волюнтативну та інші функції: «... *те оповідання не зле, але щоб його Вам лис отак Knapp und getunden* (чітко і складно – нім.) розповів, то не вкладається в мою фантазію» [XII, 18]; «... яка приємність сій *citoyenne muse* (громадянки музи – фр.)» [XII, 139]; «Потроху стараюсь входити в роль *de la fille de la maison* (дочки дому – фр.)» [XI, 139]; «... *la famille des boules bagabondes* (родина колобоків – фр.)» [XII, 23]. Серед іншомовних одиниць виокремлено вокативи, різні види називань, фраземи та деякі структурні одиниці синтаксису: «А на літо, аби дав мені бог заробити гроші за недавно послані до російських журналів праці (між іншим і за Вас), *liebe morqenseele*» (люба ранкова душе – нім.) [XI, 160] (вокатив); «Ваш роман ...прочитала *durch und durch* (від дошки до дошки – нім.)» [XII, 139] (фразеологізм); «Може бути, я справді щось була *pasdans mon assiette* (не в своїй тарілці – фр.)» [XI, 319] (фразеологізм); «...в тім краю, можу я сказати, *nennt man die besten Namen, so wird auch der meine genannt* (здають найкращі імення, тож і моє назвуть – нім.)» [XII, 125] (синтаксична конструкція).

У висновках сформульовано основні результати дослідження:

З'ясовано, що характерними ознаками епістолярного стилю є: обов'язковість конкретної адресації; зверненість інформації; діалогічність; синтез усномовних та книжних конструкцій; різножанровість (листи, телеграми, записки, віншувальні листівки, пам'ятні надписи, тощо); довільна синтаксична організація тексту листа; використання трансформованих лексем; конвенційність (взаємодія обов'язкового та індивідуального).

Виокремлено специфічні риси епістолярію Лесі Українки: а) часте використання іншомовних слів і конструкцій; б) використання різноманітних називань; в) насиченість текстів листів демінутивними утвореннями, які мають різний емоційно-експресивний характер; г) використання оказіоналізмів з метою характеристики станів та процесів; д) своєрідність вокативів; е) широке використання етикетних конструкцій; є) збагачення тексту листа системою тропів та стилістичних фігур.

Підкреслено, що мовний етикет повністю обслуговує епістолярний комунікативний акт. Кожна з етикетних формул відповідає умовам спілкування, враховує характер взаємин адресанта та адресата, впливає на структурну організацію тексту епістолярію. Добір мовних засобів в епістолярному тексті залежить від культури, виховання та освіти автора листа.

Було з'ясовано, що лексичне значення слова – підґрунтя конотації, яка виходить за межі експресивно-оцінно-стилістичних рамок і охоплює соціально-політичні, морально-етичні, етнографічні та культурологічні поняття, які існують у мові, оскільки її розглядають у широкому та вузькому розумінні.

Контекст допомагає відібрати потрібне значення слова, служить засобом відбору та формування синкретизму полісемантичних слів, а також засобом формування оказіоналізмів.

Складовими елементами конотації є оцінність, емоційність та експресивність, які взаємопов'язані між собою, та прагматичний мікрокомпонент. По-перше, емоційний компонент нерозривно пов'язаний з образністю та оцінністю; по-друге, образність виявляється завдяки експресивним та емоційним засобам; по-третє, емоційний і модальний компоненти виходять на оцінний рівень.

У листах письменниці представлена значна кількість конотованих лексем та фразем, які різноманітні за граматичним вираженням, структурними моделями та за емоційно-експресивним наповненням. Крилаті вислови, прислів'я та приказки допомагають вплинути на адресата засобами мови, увиразнити епістолярну інформацію та передати настрої, емоції та почуття автора листів.

Аналіз демінутивних лексем дає підстави стверджувати, що їхнє використання стилістично зумовлене та допомагає письменниці оцінити дії, вчинки тих людей, які її оточують. Оцінка, виражена за допомогою демінутива, не завжди позитивна. Іноді такі лексеми передають іронію, або навіть сарказм.

Спостереження над лексикою та фразеологією, що представлена у листах Лесі Українки, дозволило виокремити оказіоналізми як специфічні та експресивно вагомні одиниці. Використання таких одиниць дає можливість зрозуміти, наскільки стилістично виразною та експресивно багатою є мова епістолярних текстів. Для епістолярію дуже важливо, яким чином передано інформацію, оскільки автор листа й адресат знаходяться на певній відстані.

Інтенсивне використання тропів (метафор, епітетів, метонімії), тропеїчних фігур (порівнянь, параномазії, антитези) зумовило створення своєрідного епістолярного мікросвіту Лесі Українки. Іншомовні слова та конструкції, що представлені у листах письменниці експресивно колоритні та стилістично вагомні. Вони є свідченням багатосторонньої мовної культури Лесі Українки та визначають її ідіостиль.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Самоназивання та форми звертань у листах Лесі Українки / О. М. Красовська // *Культура слова*. – Київ, 2001. – Вип. 59. – С. 42 – 47;
2. Контамінація усного і писемного мовлення в епістолярному стилі (на матеріалі епістолярій Лесі Українки) / О. М. Красовська // *Система і структура східнослов'янських мов : збірник наукових праць*. – Київ, 2002. – С. 272 – 277;
3. Метафоричне багатство епістолярного тексту Лесі Українки / О. М. Красовська // *Українська філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення : збірник праць науково-практичних читань до 80-річчя Г. Р. Передрій*. – Черкаси : Брама, 2005. – 420с.;
4. Стилістичний компонент значення фразеологізмів (на матеріалі епістолярію Лесі Українки) / О. М. Красовська // *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. / МОН України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького – Черкаси : Брама, 2006. – Вип. 3. – С. 268 – 274;
5. Психолінгвістичні основи мовної експресії (на матеріалі епістолярію Лесі Українки) / О. М. Красовська // *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць* / МОН України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького – Черкаси, 2007. – Вип. 4. – 270с.;
6. Меліоративна конотація демінутивів в епістолярію Лесі Українки / О. М. Красовська // *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. / МОН України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького – Черкаси, 2007. – Вип. 5. – 236с.;

7. Елементи експресивної лексики в епістолярію Лесі Українки / О. М. Красовська // Феномен Лесі Українки: літературознавчий, лінгвістичний, історіософський, філософський та педагогічний аспекти : зб. наук. праць / укл. І. З. Тарасінська. – Київ; Новоград-Волинський; Житомир; Черкаси, 2010. – 284с.
8. Оказіоналізми як елементи експресивної лексики (на матеріалі епістолярних текстів Лесі Українки) // Українська філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення : збірник праць науково-практичних читань до 85-річчя Г. Р. Передрій. – Черкаси : Брама, 2010. – 420с.;
9. Культуромовні традиції українського народу (на матеріалі звертальних виразів епістолярію Лесі Українки) / О. М. Красовська // Мовознавчий вісник: збірник наукових праць / МОН України, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Брама, 2010.

АНОТАЦІЇ

Красовська О. М. Мовні параметри епістолярію Лесі Українки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Київський педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертації здійснено комплексний аналіз мовних параметрів, що мають конотативний відтінок і представлені в епістолярній спадщині Лесі Українки. Звернення до функціональної своєрідності епістолярного стилю є актуальним у зв'язку з активацією уваги до епістолярних джерел вивчення творчості видатних людей. У роботі окреслено мовні особливості епістолярію загалом та проаналізовано епістолярну спадщину Лесі Українки зокрема, визначено шляхи поповнення мовних засобів, що представлені у листах письменниці, подано характеристику різних шарів лексики, які є стилістично вагомими та експресивно виразними, описано структурні типи фразем та okazіональних утворень, обґрунтовано вибір етикетних конструкцій та їхнє стилістичне навантаження, виявлено своєрідні риси епістолярної мовотворчості Лесі Українки.

Ключові слова: епістолярний стиль, конотація, експресивність, оцінність, емоційність, okazіоналізм, демінутив, етикет, тропи.

ANNOTATION

Krasovskaya E. M. Language options epistolaryyu Lesya Ukrainka. - Manuscript.

Dysertation for a scientific degree of a candidate of philological sciences for speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

The dissertation presents the complex analysis of linguistic means that have connotative tints and are represented in epistolary heritage of Lesya Ukrainka. Appealing to the functional originality of epistolary style is actual because of the activating of attention to epistolary sources, which are considered to be the ground for study of works of

outstanding people. The paper analyzed linguistic peculiarities of epistolary text in general and particularly the epistolary heritage of Lesya Ukrainka, identified the sources of enriching of linguistic means that are represented in writer's letters, characterized various layers of vocabulary that are stylistically significant and expressive described the structural types of phrasemes and occasionalisms, motivated the choice of etiquette structures and their stylistic role, revealed peculiar features of Lesya Ukrainka's epistolary poetry.

Key words: epistolary style, connotation, expressiveness, evaluation, emotionality, occasionalism, diminutive, etiquette.

АННОТАЦИЯ

Красовская Е. М. Языковые параметры эпистолярия Леси Украинки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Киевский педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертации проанализированы коннотативно наполненные языковые единицы эпистолярных текстов Леси Украинки. Этот анализ актуален, поскольку в последние десятилетия особенное внимание уделено изучению эпистолярия как стиля. Тексты писем – дополнительный материал для изучения творчества писателей. Такой материал дает возможность по-другому оценить деятельность выдающихся людей.

В первом разделе представлена характеристика лексического значения – основы коннотации. Рассмотрены различные точки зрения представителей отечественного и зарубежного языкознания относительно такого явления как коннотация. Подчеркнуто, что коннотация состоит из микро- и макрокомпонентов: оценочности, экспрессивности, эмоциональности, а также прагматического компонента, который имеет большое значение для эпистолярного текста, поскольку адресату передается не только информация, а и настроения, чувства, эмоции автора писем.

Второй раздел посвящен эпистолярному стилю. В нем представлены точки зрения лингвистов, которые считают, что он не может претендовать на такое название, и относят его к жанрам различных стилей (делового, разговорного). Высказана и позиция диссертантки, которая считает эпистолярный стилем и выделяет его характерные особенности: конкретную адресацию, диалогичность, синтез усноречевых и книжных конструкций, жанровое разнообразие, произвольную синтаксическую организацию текста писем, взаимодействие обязательного и индивидуального, использование трансформированных лексем. Отмечено и наличие большого количества жанров этого стиля (письма, sms-сообщения, открытки, интернет-письма и др.). Кроме этого, в разделе подчеркнуто, что эпистолярный Леси Украинки имеет ряд характерных признаков, которые свидетельствуют о своеобразии, а также стилистическом богатстве индивидуального стиля писательницы.

В разделе также аргументирован выбор большого количества этикетных конструкций, которые представлены формулами приветствия, благодарности, пожелания, прощания.

Третий раздел посвящен анализу коннотативных элементов в эпистолярных текстах Леси Украинки: деминутивов, окказионализмов, иностранных слов, фразеологизмов, тропики. Все эти элементы экспрессивно колоритны и стилистически насыщены. Детально проанализированы структурные типы фразеологизмов, выделены характерные особенности иностранных фразем. В текстах писем они часто выступают в роли оценочного компонента, причем оценка может быть и позитивной, и негативной. Использование такого количества коннотативных лексем и фразем дает возможность говорить о колоритности эпистолярия Леси Украинки и о языковой культуре писательницы.

Ключевые слова: эпистолярий, коннотация, оценочность, экспрессивность, эмоциональность, этикетные конструкции, окказионализм, деминутив, тропы.